

ВІДГУК
офіційного опонента – кандидата філологічних наук,
доцента Сарапин Віти Василівни,
доцента кафедри педагогіки та суспільних наук
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
про дисертацію Шимоняк Катерини Богданівни
«Лірика Івана Ірлявського в контексті поезії «празької школи»
на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.01.01 – українська література

Беззаперечна актуальність дисертаційного дослідження К.Б. Шимоняк визначається відсутністю у вітчизняному літературознавстві комплексних студій поетики наймолодшого «пражанина» Івана Ірлявського. Світогляд та ідеологія митця, культурна і політична діяльність, героїзація його життя і смерті концентрувалися в тематиці мемуарних і публіцистичних рефлексій від 30-х рр. ХХ ст. У власне наукових працях, які повертали в літературу незалежної України призабуте ім'я, увага зосереджувалася переважно на біографії, провідних мотивах і образах Івана Ірлявського. Тому, за слушним зауваженням дисертантки, нині «його поезія вимагає аналітичного вивчення з позицій етнопсихології, художньої інтерпретації міфологічних та фольклорних джерел, що поєднується з осмисленням онтологічної проблематики» (с.3). Дослідниця простежила еволюцію творчості митця, обравши об'єктом наукової обсервації збірки «Перші зорі», «На рідній ріллі», «Голос Срібної Землі», «Моя весна», «Вересень», «Брості», поетичну, теоретичну й епістолярну спадщину представників «празької школи». Спогади сучасників, матеріали періодичних видань, якими послуговувалась пані Катерина, прояснюють світоглядні настанови закарпатської творчої інтелігенції 30-х – початку 40-х рр. ХХ ст.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній на рівні мікроаналізу схарактеризовано найбільш репрезентативні вірші Івана Ірлявського, системно розглянуто особливості його лірики, яка виступає не лише відображенням складної біографії однієї людини, а й доби національно-визвольних змагань 30-40-х рр. ХХ ст., досліджено неоромантичну поетику митця крізь призму психобіографізму. Доробок письменника вивчено з

ретроспективних позицій у суспільно-політичному та літературному контексті його часу як стильову модель, засновану на ціннісній системі й естетиці «празької школи».

Композиція дисертації визначається логікою наукових пошуків, спрямованою на реалізацію мети і завдань дослідження, відтак включає в себе вступ, чотири розділи, висновки і список використаної літератури.

Першим розділом – «Основні віхи життєвого шляху та формування світогляду Івана Ірлявського» – К.Б.Шимоняк підготувала історіографічну і теоретичну базу дослідження творчості письменника. У підрозділі 1.1 вона уточнила поняття «празької школи» і «вісниківства», акцентувала на складниках світоглядно-стильової парадигми «пражан», серед яких ключовим виступає неоромантизм. Покликаючись на розглянуті літературознавчі розвідки, дисертантка сформулювала власну думку про художній варіант неоромантизму Івана Ірлявського, визначальними для якого є «аскетизм, самозаглибленість, усвідомлення боротьби як присутньої моделі життя», які реалізуються у ліриці «через загострене відчуття месіанства та жертвності» (с.18).

Осмислюючи проблему становлення світогляду і стильової системи митця, дослідниця спиралася на принципи біографічного і психоаналітичного методів, які сприяють повнішому розкриттю особистості наймолодшого «пражанина» та його ліричного героя. У випадку з Іваном Ірлявським обрана методологія видається особливо продуктивною: рання втрата матері, віддаленість від дому у підлітковому віці, гостре переживання самотності, пошуки моральних авторитетів у колі націоналістів, вплив творчого оточення на світогляд і поетику, ідея чину як лицарської боротьби і самопожертви, реалізована у політичній і літературній діяльності, стають «ключем розуміння» його лірики. Добре, що у підрозділі 1.2 дисертантка поєднала «творчу біографію» (с.20-27) з оглядом критичних відгуків про перші збірки Івана Ірлявського (с.24-25), уточнила й конкретизувала літературознавчі судження щодо естетичної цінності дебютних книжок поета.

Загалом усвідомлюючи логіку дослідницьких пошуків К.Б.Шимоняк, продемонстровану у першому розділі, вважаємо, що оглядом сучасних

літературознавчих праць про Івана Ірлявського слід було б *розпочати* підрозділ 1.2, а не розташовувати його після висвітлення проблеми світоглядно-стильової еволюції митця. Таким чином оригінальні думки авторки прозвучали б більш виразно і цілісно.

Відразу зазначимо, що глибоко осмислений і ґрунтовно коментований теоретичний, історіографічний і біографічний фактаж успішно використовується в наступних трьох розділах, сприяючи проясненню образів-архетипів, символічних знаків, тлумаченню натяків і алюзій, встановленню системи міжтекстових зв'язків з творами «пражан».

Пізнавальна цінність другого розділу дисертаційної розвідки полягає в тому, що в ньому вперше проаналізовано рукописні збірки «Перші зорі» і «На рідній ріллі». Вище Катерина Богданівна полемізувала з усталеною думкою про естетичну слабкість названих книжок юного Івана Ірлявського, цілком справедливо вважаючи їх ключем до з'ясування мозаїчної структури всієї його творчості, яка відкриває нові можливості для осмислення саморуку митця від рецепції фольклорних традицій і літературних наслідувань до побудови самобутнього художнього світу. Ранні збірки поета К.Б.Шимоняк послідовно осмислила «з погляду міжтекстової взаємодії з лірикою уже зрілого автора», оскільки вони «відкривають широкі можливості для інтертекстуального синтезу художнього образу» (с.34). Спроби власного поетичного голосу, як послідовно довела дисертантка, в Івана Ірлявського співвідносні з пошуками особистих буттєвих сенсів і національної ідентичності. Поет усвідомлює свою закоріненість в українській традиційній культурі з її архетипами, фольклорними мотивами, буденними поведінковими моделями і сакральними ритуалами, онтологією й етологією, що віддзеркалюється в самопроекції його ліричного героя.

Дисертантка послідовно і містко, з опертям на культурологічні й філософські джерела, розшифрувала символіку назв збірок «Перші зорі» та «На рідній землі». Скрупульозно працюючи з текстами ранньої лірики, вона тлумачить систему полісемантичних і містких образів (зоря, земля, сонце (світло), небо, вода, гора, туман, море, мати, батько, сім'я, рідний дім, пісня, молитва тощо), які набули свого розвитку у наступних книгах митця і стали

маркерами його стилю. К.Б.Шимоняк продемонструвала вміння самостійно на високому науковому рівні інтерпретувати особливості просторово-часового континууму дебютних збірок поета, пояснювати смислове наповнення мотиву подорожі (у минуле, теперішнє й майбутнє роду, народу, краю, України) і пов'язаного з ним процесу самоусвідомлення я-героя. Цікавими видаються міркування дисертантки про особливості образу долі в аналізованих книжках Івана Ірлявського, що включає в себе й мотив трагічної самотності, і культ жертвності (страждання). Переконливим є висновок про те, що «збірки «Перші зорі» і «На рідній землі» репрезентують ліричного героя, який пройшов перший рівень ініціації, адаптації у новому просторі та пошук власної особистості серед всезагального Всесвіту» (с.58).

У підрозділі 2.2 «Тема Закарпаття у світлі історіософських концепцій «празької школи» (збірка «Голос Срібної Землі»)» розглянуто художнє втілення міфологеми Срібної Землі як образу дому та імперативу національної ідентичності у ранній ліриці Івана Ірлявського. Світоглядні домінанти й естетична система поета, підкреслила К.Б.Шимоняк, формуються в умовах активізації визвольних змагань його краян-закарпатців, кристалізації ідеї державності і соборності, вияскравлення національної самобутності українства, готовності цілого покоління до боротьби за свободу і незалежність. Та й він сам є одним із творців нової української реальності – як учасник руху опору, «січовик», і як поет. Причому тему самореалізації митця дисертантка назвала однією з провідних у національному дискурсі збірки «Голос Срібної Землі». Піддавши мікроаналізу програмний вірш книги «Поезіє бурхливого життя...», дослідниця переконливо довела, що творчість для Івана Ірлявського, як і інших «пражан», є і Божим даром, і формою служіння народові, і покликанням, і жертвою, і християнським подвигом. Глибиною й аргументованістю позначені студії міфологічного світобачення поета, зокрема художня трансформація архетипів Матері (матері я-героя, Матері Божої, Матері-України) і Сина (ліричного героя, митця, воїна, лицаря) в його ліриці. Цікаво інтерпретовано семантику образу гір, який уособлює дім, національний простір, свободу, духовне піднесення, виступаючи віссю, що поєднує землю і небо, матеріальне й духовне,

приватне й загальнолюдське; це і брама раю, і християнський взірєць довершеності світу, і преображення світлом істини. Імпонує те, як ретельно і вправно пані Катерина проаналізувала типологічні сходження сюжетів, мотивів, образів віршів Івана Ірлявського та інших представників «празької школи» – Олега Ольжича, Олекси Стефановича, Юрія Клена, Юрія Липи, Оксани Лятуринської.

У третьому розділі запропоновано ґрунтовну інтерпретацію збірок «Моя весна» і «Вересень» як етапних у творчому зростанні поета. Дисертантка простежила синкретизм природного циклу та людського життя, «що оприявнює здатність осмислювати універсалію часу в символічних значеннях календарної регламентації року» (с.84). Вона наголосила на тому, що ідея вічного циклічного руху у природі, нескінченності і повторюваності світу, безперервності і незнищенності життя як унаочнення впорядкованості Всесвіту проектується поетом і на мікрокосм людської особистості. Тож збірка «Моя весна» виступає календарем відчуттів, настроїв, життєвих етапів я-героя. Цікавим є трактування дисертанткою оригінальності образу весни як пори воскресіння й оновлення життєвої сили сонця і водночас початку («часовідліку») лінійного саморуху персонажа: його фізичного і духовного зростання, усвідомлення життєвого заміру і чину, набуття вітальних сил, які спонукають особистість до діяльності, руху, боротьби за свободу. Ця самобутність поетизації весни з'ясована в контексті типологічно збіжних творів «пражан» Євгена Маланюка, Леоніда Мосендза, Олекси Стефановича, Івана Колоса, Наталі Ливицької-Холодної. Семантику образу літа як пори року та часу зрілості й повноти життя у віршах «Червень», «Простір», «В степу», «Спомин» дослідниця розкрила завдяки розшифруванню символіки степу (с.97-100). Вона слушно акцентувала на синкретичності образу степу у «пражан», а для ілюстрації цієї тези запропонувала аналіз відповідних текстів Андрія Гарасевича та Євгена Маланюка. Так само образ осені у ліриці збірки «Моя весна» авторка розглянула у системі компаративних зв'язків з пейзажними і філософськими віршами Євгена Маланюка (диптих «Похід осені», цикл «Чорна Еллада»), Андрія Гарасевича (цикл «Осінні сонети»), Наталі Ливицької-Холодної (цикл «Mal du Pays»).

Останню прижиттєву збірку Івана Ірлявського «Вересень» К.Б.Шимоняк кваліфікувала як ліричну автобіографічну поему філософського змісту. Виразною перевагою підрозділу 3.2 видається оригінальність трактування ідеї швидкоплинності людського життя, яка досягається завдяки послідовному осмисленню метафоричних реалізацій темпоральності у творі.

Цікаві і глибокі спостереження щодо особливостей сюжету і проблематики книги «Вересень» засвідчують, що авторка вільно володіє прийомами текстуального мікроаналізу, добре обізнана з літературним і політичним контекстом творчості Івана Ірлявського зосібна і представників «празької школи» загалом. Водночас методика дослідження на рівні мікроаналізу, обрана дисертанткою, дає можливість уникати накладання вже наявних у літературознавстві схем та моделей і в такий спосіб – шляхом від літературного факту до літературного явища – з'ясувати художню оригінальність.

Професійно написаним і науково цінним видається і четвертий розділ дисертації «Збірка «Брості» у творчій еволюції І.Ірлявського», в якому К.Б.Шимоняк докладно схарактеризувала художню історіософію поета, зосередила увагу на візіях майбутнього України в ліриці митця. На основі вивчення комплексу світоглядно-ідеологічних переконань представників націоналістичного руху вона розглянула процес формування ціннісної системи «вісниківців», яка закономірно впливала на ментальність і творчість Івана Ірлявського.

У результаті вдумливого аналізу обсяжного текстового матеріалу дисертантка довела тезу про самотність художнього образу України у творчості молодшого «пражанина», яка виявляється в неоромантичній оптимістичній моделі оновленої держави «на чолі з її вірними синами – самовідданими героями, що мають загострене почуття національної відповідальності» (с.159).

Посутня для представників «празької школи» категорія чину, яка, за твердженням К.Б.Шимоняк, переростає у філософію осмислення національного буття, візуалізована в образі українського лицаря-борця.

Дисертантка цілком аргументовано заявила, що «центральною точкою українського макрокосму» (с.181) виступає Київ як національна духовна субстанція («сакральний центр українського космосу» (с.171)), сконцентрований символ культурно-історичної тяглості. Контекст киевоцентризму у підрозділі 4.2 становлять типологічно збіжні твори Юрія Липи, Євгена Маланюка, Юрія Клена, Андрія Гарасевича.

Висновки, що базуються на ретельному теоретичному й текстуальному аналізі лірики Івана Ірлявського, узагальнюють основні положення роботи. Список використаної літератури становить 245 позицій, що свідчить про ретельну, сумлінну, фахово зорієнтовану підготовку до написання дисертації.

Загалом дисертація К.Б.Шимоняк являє собою ґрунтовну синтетичну студію поетики Івана Ірлявського на значному історико-культурному тлі. У ній осмислено й узагальнено складники стильової системи митця, типологічно збіжної з творчістю представників «празької школи». Авторка репрезентувала цілісний завершений науковий текст, насичений глибоким аналітичним матеріалом. Дослідження еволюції поетичного мислення Івана Ірлявського та образотворчих домінант його лірики сприяє глибшому пізнанню особливостей розвитку літератури вказаної доби, конкретизує естетичні принципи «празької школи». Тож текст дисертації після незначного мовно-стилістичного редагування й уточнення окремих аспектів наукового викладу (за бажанням авторки) варто видати як монографію.

Матеріали дослідження можуть бути використані у процесі викладання вишівських курсів історії української літератури ХХ ст., спецкурсів і спецсеминарів, при написанні кваліфікаційних і дипломних (магістерських) робіт з проблем новітнього письменства й компаративістики, при вивченні творчості поетів «празької школи» відповідно до шкільної програми.

Автореферат відбиває всі положення кандидатської дисертації. Результати дослідження викладені в 6 одноосібних публікаціях, належно апробовані на науково-практичних конференціях.

Високо оцінюючи рівень роботи, зауважимо, що у ній слід було б: 1) усунути певну диспропорційність між розділами (розділ перший значно коротший за обсягом, ніж інші) за рахунок поглиблення теоретичної частини

дослідження стильової парадигми «празької школи»; 2) представити більш ґрунтовні висновки до першого і третього розділів, аби вони узагальнювали проміжні положення дисертації; 3) виправити окремі стилістичні і граматичні помилки (як-от на с. 6, 11, 17, 35, 47, 62, 84, 106, 157) та огріхи в бібліографічному оформленні списку використаної літератури (с. 194, 197, 198, 201, 202, 205, 206, 207). Проте висловлені зауваження не применшують значення представленої до захисту наукової розвідки.

Дисертаційна робота Шимоняк Катерини Богданівни «Лірика Івана Ірлявського в контексті поезії «празької школи» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567, а її авторка заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та суспільних наук
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет
економіки і торгівлі»

В.В.Сарапин

4 лютого 2016 р.

